

บทที่ 4

การรับมือกับมาตรการอนุรักษ์และกระบวนการต่อรองเพื่อเข้าถึงทรัพยากร

บทนี้กล่าวถึง การรับมือกับมาตรการอนุรักษ์และกระบวนการต่อรองเพื่อเข้าถึงทรัพยากร เพราะพื้นที่บ้านขุนลาวอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติขุนแจ ทำให้ชาวบ้านถูกควบคุมจากการเข้ามาตรวจสอบในพื้นที่ของเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติ ในด้านของนโยบายการอนุรักษ์พื้นที่ของรัฐ และการห้ามเข้าไปใช้ทรัพยากร เป็นต้น การควบคุมได้ส่งผลให้คนในชุมชนจำเป็นต้องออกมารับมือและต่อรองเพื่อการเข้าไปใช้ทรัพยากร เนื่องจากมีกฎหมายควบคุมการใช้ประโยชน์จากพื้นที่อย่างเข้มงวด ทั้งนี้เพื่อให้คนในชุมชนสามารถจะดำเนินชีวิตอยู่ในชุมชนต่อไปได้ จำเป็นต้องหาวิธีการรับมือและการต่อรองกับเจ้าหน้าที่รัฐ เพื่อประโยชน์ของคนในชุมชน ในบทนี้จะใช้ 3 แนวคิดที่เข้ามาช่วยในการทำความเข้าใจกับปัญหาที่เกิดขึ้น โดยแนวคิดแรกจะเป็นแนวคิดพื้นที่อนุรักษ์ (Protected Area): อุทยานแห่งชาติ เพื่อให้เห็นถึงความเป็นมาของการการจัดตั้งพื้นที่อนุรักษ์ แนวคิดที่สองคือ การครอบครองและควบคุมพื้นที่ เพื่อเห็นถึงกระบวนการเข้ามาควบคุมพื้นที่ของรัฐ และแนวคิดที่สามคือ ทฤษฎีการเข้าถึง เป็นการกล่าวถึงกลไกของการเข้าไปใช้ทรัพยากรในชุมชน โดยผ่านการเป็นสมาชิกของชุมชน หรือการจัดการทรัพยากรโดยคนในชุมชน โดยมีรายละเอียดต่างๆ ของบทนี้ดังนี้

4.1 กระแสการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

กระแสการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในช่วงแรกอาจแพร่หลายในตะวันตก ที่ต้องการรักษาพื้นที่ไว้ ไม่ให้ถูกทำลาย เป็นพื้นที่อุดมคติ ที่ต้องการให้มีทุ่งหญ้าเขียวขจี มีความสมบูรณ์ของทรัพยากร และความคิดเหล่านี้ได้นำมาใช้กับพื้นที่ประเทศอื่นๆ เช่นงานวิจัยของ Neumann (1992) ที่ได้ชี้ให้เห็นถึง การสร้างอุทยานฯ แห่งแรกในดินแดนอาฟริกา โดยนักอนุรักษ์ธรรมชาติชาวยุโรปที่ต้องการสร้างสรรคภูมิทัศน์ของอาฟริกาใหม่ ให้เป็นทวีปของป่าในอุดมคติ สิ่งนี้สะท้อนภาพให้เห็นถึงความต้องการของนักอนุรักษ์ธรรมชาติชาวยุโรป ที่จะทำให้พื้นที่ดังกล่าวให้เป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์ ไม่ต้องการให้คนเข้าไปใช้และอาศัยอยู่ในพื้นที่ แต่สิ่งที่นักอนุรักษ์กลุ่มนี้ไม่ได้ตระหนักถึงคือ กลุ่มชาวพื้นเมืองที่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้มาก่อน มีการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ เช่น เข้าป่าล่าสัตว์ หรือการเลี้ยงวัวไว้ในพื้นที่ ทำให้เกิดเป็นปัญหาขึ้นมา ระหว่างกลุ่มชาวพื้นเมืองและนักอนุรักษ์ ก่อให้เกิดการแย่งชิงพื้นที่ดังกล่าว เพื่อการได้สิทธิ์ในพื้นที่เพื่อใช้

ประโยชน์ตามความต้องการที่ต่างกันของแต่ละฝ่าย ในงานวิจัยชิ้นนี้ ผู้เขียนมีความคิดเห็นเพิ่มเติมว่า ความต้องการของนักท่องเที่ยวธรรมชาติในยุโรป เพื่อปกป้องให้พื้นที่ในดินแดนอาฟริกาที่มีความสมบูรณ์ของธรรมชาติยังคงอยู่ โดยไม่ต้องการให้มีกลุ่มคนเข้าไปบุกรุกตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ และหนทางที่จะอนุรักษ์ธรรมชาติไว้ได้ คือการจัดตั้งพื้นที่อุทยานฯ แต่นักอนุรักษ์ธรรมชาติชาวยุโรป ไม่ได้ตระหนักถึงความเป็นจริงว่า ในพื้นที่ดังกล่าวอาจมีกลุ่มคนที่เข้าไปใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในพื้นที่เพื่อการดำรงชีพ หากมีการจัดตั้งพื้นที่อุทยานฯ จะทำให้กลุ่มคนที่อาศัยในพื้นที่ได้รับผลกระทบ และกลายเป็นปัญหาข้อพิพาทกันขึ้นมา

การจัดตั้งพื้นที่อุทยานฯ ในประเทศไทยที่เป็นทางการเกิดขึ้นเมื่อพ.ศ. 2486 โดยกรมป่าไม้ไม่ได้จัดตั้งป่าภูกระดึง อำเภอภูกระดึง จังหวัดเลย เป็นวนอุทยานแห่งแรกขึ้น โดยมีแนวคิดจะจัดตั้งเป็นอุทยานแห่งชาติ แต่ไม่มีงบประมาณและเจ้าหน้าที่เพียงพอทำให้ดำเนินการได้เพียงเล็กน้อย ไม่ได้มีการพัฒนาอะไรมากนัก จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2502 จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรีในสมัยนั้น ได้ไปตรวจราชการทางภาคเหนือและได้ให้ความสนใจในการคุ้มครองรักษาทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะป่าไม้ จึงนำความคิดเสนอเข้าที่ประชุมคณะรัฐมนตรี คณะรัฐมนตรีมีมติให้กระทรวงเกษตรและกระทรวงมหาดไทยร่วมกันร่างกฎหมายตามความคิดของคณะที่ปรึกษากฎหมายเกี่ยวกับเรื่อง การจัดตั้งอุทยานแห่งชาติ ต่อมาคณะรัฐมนตรีในสมัยนั้นได้ประชุมปรึกษาและลงมติเป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ 2 กันยายน พ.ศ. 2502 ให้แต่งตั้งคณะกรรมการอุทยานแห่งชาติขึ้น เพื่อจัดทำโครงการและดำเนินงานเกี่ยวกับการสงวนและคุ้มครองทรัพยากรธรรมชาติ โดยอุทยานแห่งชาติแห่งแรกที่ถูกตั้งขึ้นมา คือ อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ในปีพ.ศ. 2505 เพื่อคุ้มครองและรักษาทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะทรัพยากรป่าไม้ไว้ไม่ให้มีการถูกทำลาย เพราะในช่วงนั้นยังมีการให้ทำสัมปทานป่าไม้ เมื่อป่าไม้ลดลง ความเสื่อมโทรมของธรรมชาติที่มีมากขึ้น (อุทยานแห่งชาติในประเทศไทย, 2551: ระบบออนไลน์) นอกจากนี้ การที่ประเทศไทยเริ่มเผชิญกับปัญหาการลดลงของพื้นที่ป่าและมีการล่าสัตว์กันมากขึ้นจนเริ่มหวั่นหรือทำให้ต้องมีการเริ่มประกาศพื้นที่ให้เป็นเขตอนุรักษ์ มีการจัดตั้งพื้นที่อุทยานฯ ขึ้นมา เพื่อต้องมีการอนุรักษ์พื้นที่ไว้ ซึ่งการจัดตั้งพื้นที่อุทยานฯ ทำให้กลุ่มคนในชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ได้รับผลกระทบ เช่นงานของ ชูศักดิ์ วิทยากค์ (2541) มองว่า การขยายพื้นที่อนุรักษ์ในประเทศไทย ได้สร้างความเดือดร้อนให้กับผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ป่า เพราะรัฐมีการควบคุมการเข้าถึงป่าไม้ของชาวบ้าน ตลอดจนการคุกคามความอยู่รอดของวิถีการดำเนินชีวิตของคนที่อยู่ในป่า ทำให้มีการต่อต้านออกมาจากชุมชน ซึ่งการออกมาต่อต้านของคนในชุมชน ผู้เขียนมีความคิดเห็นว่าเป็นผลจากการถูกควบคุมจากเจ้าหน้าที่ เพื่อที่จะสามารถอาศัยอยู่ในพื้นที่ต่อไปได้ คนในชุมชนจำเป็นต้องออกมารวมตัวกัน เรียกร้องสิทธิที่ควรได้รับ เพราะ

ชุมชนบางชุมชนมีกลุ่มคนที่เข้าไปอยู่อาศัยมาก่อนการประกาศเป็นพื้นที่อุทยานฯ และเพื่อให้การจัดการพื้นที่อนุรักษ์บรรลุเป้าหมายทางสิ่งแวดล้อมอย่างแท้จริง จึงจำเป็นต้องแสวงหาความร่วมมือจากทุกฝ่าย และมีการยอมรับสิทธิของคนท้องถิ่นที่มีวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับป่า

สำหรับพื้นที่ป่าไม้ในประเทศไทยได้ลดลงอย่างต่อเนื่อง โดยในปี พ.ศ. 2504 ประเทศไทยมีพื้นที่ป่าไม้ 171 ล้านไร่ หรือร้อยละ 53.3 ของพื้นที่ประเทศ และลดลงเหลือ 81 ล้านไร่ หรือร้อยละ 25.3 ของพื้นที่ประเทศ ในปี พ.ศ. 2541 และจากการเปลี่ยนแปลงวิธีการคำนวณพื้นที่ป่า ทำให้พื้นที่ป่าในปี พ.ศ. 2543 มีพื้นที่เท่ากับ 106 ล้านไร่ หรือร้อยละ 33.1 ของพื้นที่ประเทศ อย่างไรก็ตาม ในปี พ.ศ. 2547 พื้นที่ป่าในประเทศไทยกลับลดลงเหลือ 105 ล้านไร่ หรือร้อยละ 32.5 ของพื้นที่ประเทศ ซึ่งแสดงถึงแนวโน้มการลดลงของพื้นที่ป่าที่มีอย่างต่อเนื่อง โดยพื้นที่ที่มีปัญหาการลดลงของป่าไม้มากที่สุดในปัจจุบัน คือ พื้นที่ภาคเหนือ (ผลการจัดลำดับความสำคัญของปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2550: ระบบออนไลน์) จากปัญหาดังกล่าวได้ทำให้ต้องมีการจัดการอนุรักษ์พื้นที่ป่า โดยจัดตั้งเป็นเขตอนุรักษ์ หรือพื้นที่อุทยานแห่งชาติ จากข้อมูลของสำนักอุทยานแห่งชาติ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช พบว่าปัจจุบันประเทศไทยมีอุทยานแห่งชาติที่ได้รับการประกาศจัดตั้งแล้วทั้งสิ้น 148 แห่ง ได้แก่

- อุทยานแห่งชาติภาคเหนือ จำนวน 59 แห่ง
- อุทยานแห่งชาติภาคกลาง/ ภาคตะวันออก/ ภาคตะวันตก จำนวน 25 แห่ง
- อุทยานแห่งชาติภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวน 24 แห่ง
- อุทยานแห่งชาติภาคใต้ จำนวน 40 แห่ง

จากข้อมูลดังกล่าวจะพบว่า พื้นที่ภาคเหนือได้รับการประกาศเป็นพื้นที่อุทยานแห่งชาติมากที่สุด เนื่องจากภาคเหนือจัดว่ามีพื้นที่ป่าไม้กว้างขวางที่สุด คือ ประมาณ 50 ล้านไร่ หรือประมาณร้อยละ 47 ของพื้นที่ทั้งภาค ด้วยสภาพพื้นที่ป่าที่อุดมสมบูรณ์ ทำให้มีการลักลอบเข้าไปตัดไม้ นอกจากนี้ในช่วงการเปิดประเทศ ทำให้ชาติตะวันตกเข้ามาในประเทศไทย เพื่อต้องการทำสัมปทานไม้สักในพื้นที่ภาคเหนือ จากการอนุญาตของรัฐที่ทำให้มีการทำสัมปทานไม้สักได้ส่งผลกระทบต่อพื้นที่ป่าในภาคเหนือ ประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตป่าซึ่งมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตที่จะต้องพึ่งพาหรือใช้สอยไม้ ได้กลายเป็นผู้ผิดกฎหมาย เพราะตัดไม้โดยไม่ได้รับอนุญาต ขณะเดียวกันการนำไม้มาใช้อย่างถูกกฎหมายทำได้ทางเดียวคือผ่านระบบตลาด เมื่อต้องการใช้ไม้แม้ว่าจะอยู่ในเขตป่าก็ตาม ไม่สามารถตัดไม้ได้ตามความต้องการของตนเอง จากปัญหาที่เกิดขึ้นทำให้พื้นที่ป่าลดลงจนเป็นจำนวนมาก รัฐจึงเริ่มเล็งเห็นถึงความห่อเหี่ยวของทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ จึงเป็นเหตุผลหนึ่งที่รัฐต้องการอนุรักษ์พื้นที่ป่าในภาคเหนือไว้เพื่อมิให้เกิดพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมเกินไป จึงได้มีการจัดตั้งพื้นที่อุทยานแห่งชาติในพื้นที่ภาคเหนือมากกว่า

ภาคอื่น ทั้งนี้เพื่อต้องการอนุรักษ์ป่าไม้ไว้ เพราะปัจจุบันพื้นที่ป่าของภาคเหนือเหลือเพียง 20% เนื่องจากการเข้าไปบุกรุกพื้นที่ป่าของนายทุน หรือการเกิดไฟป่าขึ้นมา ทำให้พื้นที่ป่าได้รับความเสียหายเป็นจำนวนมาก

พื้นที่อุทยานฯ จะมีมาตรการและกฎระเบียบที่กำหนดไว้ โดยเฉพาะเรื่องของการห้ามบุคคลมิให้บุคคลใดยึดถือหรือครอบครองที่ดิน รวมตลอดถึงการก่อสร้าง แผ้วถางหรือเผาป่าในพื้นที่อุทยานฯ ซึ่งในเรื่องนี้เป็นเรื่องที่มีความสำคัญมากกับกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ เพราะในความเป็นจริงพบว่า เกือบทุกจังหวัดในประเทศไทยจะมีการจัดตั้งอุทยานฯแห่งชาติเกิดขึ้น ขณะเดียวกันมีการเข้าไปตั้งถิ่นฐานอาศัยของกลุ่มคน ทั้งเป็นที่อยู่อาศัย เป็นแหล่งอาหาร และใช้ประโยชน์จากป่าเกือบจะทุกๆ ด้านจึงเป็นเรื่องที่ยากที่จะห้ามคนไม่ให้เข้าไปอยู่อาศัยในเขตพื้นที่ป่า เพราะกลุ่มคนเหล่านี้อยู่อาศัยมาก่อนที่จะมีการประกาศจัดตั้งอุทยานฯ ซึ่งในงานศึกษาของ เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (2535) จะทำให้เห็นถึงความต้องการของรัฐที่ต้องการให้ชาวบ้านมีการบุกเบิกที่ทำกินในเขตป่า เพื่อปลูกพืชขาย เพราะในช่วงนั้นมีการทำการค้ากับต่างชาติมากขึ้น แต่เมื่อพื้นที่ป่าเริ่มลดลง รัฐกลับมองว่าเป็นเพราะชาวบ้านที่ทำลายป่า เพื่อบุกเบิกพื้นที่ทำกินเพิ่ม ดังนั้นหากใครฝ่าฝืนก็ต้องถูกจับ ทำให้ชาวบ้านที่เคย “บุกเบิก” คือ ผู้ที่ “บุกรุก” ในภาพความจริง ชาวบ้านที่บุกเบิกพื้นที่ทำกิน และใช้ชีวิตอาศัยอยู่ในป่า จะไม่ใช่ประโยชน์จากพื้นที่ป่าเกินควร ชาวบ้านจะมีการอนุรักษ์พื้นที่ป่าตาม “แบบแผน” ชุมชน เพื่อให้ยังคงมีพื้นที่ไว้ใช้ประโยชน์ต่อไป แต่กลุ่มคนที่สำคัญในการทำให้พื้นที่ป่ามีความลดลง จะเป็นกลุ่มนายทุนที่มีการลักลอบเข้าไปตัดไม้ ทำให้พื้นที่ป่าลดลง และชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ป่าจึงถูกมองว่าเป็นคนทำลายป่า ในประเด็นนี้ ผู้เขียนมีความคิดเห็นว่า จากมุมมองและความเข้าใจของรัฐที่มองว่า กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ป่า เป็นกลุ่มคนที่เข้าไปทำลายป่าไม้ ทำให้พื้นที่ป่าเสื่อมโทรม เป็นผลให้กลุ่มชาวบ้านที่อาศัยในเขตพื้นที่ป่าไม่อยากจะเข้าไปดูแลหรือจัดการทรัพยากรในพื้นที่มากนัก เนื่องจากมุมมองที่รัฐ ได้ตัดสินใจว่าคนในชุมชนคือกลุ่มคนที่ทำลายทรัพยากร

ดังนั้น การประกาศพื้นที่ให้เป็นเขตอนุรักษ์ หรือการจัดตั้งอุทยานแห่งชาติ เพื่อให้ทรัพยากรธรรมชาติไม่ถูกทำลาย คงความสมบูรณ์ของป่าไว้ อาจเป็นเพียงการแก้ปัญหาที่ไม่ใช่ทั้งหมด เพราะหากคนไม่มีจิตสำนึกรักษาธรรมชาติไว้ ธรรมชาติก็ยังคงต้องถูกทำลายลงอีก แต่การจัดตั้งอุทยานฯ ขึ้นมาอาจช่วยอนุรักษ์พื้นที่ไว้ได้ แต่ขณะเดียวกัน ที่ไม่ควรมองข้ามไปคือ กลุ่มคนที่อาศัยในพื้นที่ จะเป็นกำลังสำคัญในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าให้คงอยู่ต่อไป

4.2 นโยบายของรัฐในพื้นที่

การควบคุมพื้นที่และกำหนดพื้นที่เพื่อควบคุมคนหรือทรัพยากร มีมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ดังที่ Vandergeest and Peloso (1995) ได้ทำการศึกษาไว้ เพียงแต่การควบคุมเป็นไปในทิศทางของการรับรู้ใครทำอะไร ที่ไหน อย่างไร ยังไม่มีการออกกฎหมายที่ชัดเจน แต่การออกกฎหมายควบคุมพื้นที่เริ่มชัดเจน ในปีต่อมาเมื่อการศึกษาของ Vandergeest (1996) ชี้ให้เห็นว่ารัฐมีการออกกฎหมายควบคุมพื้นที่และป่าสงวนแห่งชาติ แต่ในช่วงต้นยังเปิดโอกาสให้ชุมชนคัดค้าน หากมีการซ้อนทับที่ทำกินหรือที่อยู่ของชาวบ้าน แต่ช่วงท้ายๆ รัฐเริ่มมีมาตรการประกาศพื้นที่ป่าเพื่อการอนุรักษ์อย่างกว้างขวาง ซึ่งในช่วงนี้ทำให้ชาวบ้านเริ่มมีความขัดแย้งกันเกิดขึ้น จากงานศึกษาของ Vandergeest สามารถวิเคราะห์ให้เห็นถึงภาพการครอบครองพื้นที่ป่าจากรัฐ โดยรัฐกำหนดอาณาบริเวณตามหน้าที่ของเขตป่าขึ้นมาใหม่ตามหลักเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์ เช่น ป่าเศรษฐกิจ คือสามารถตัดต้นไม้ออกมาหรือนำมาใช้ประโยชน์ได้ แต่หากเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ คือ พื้นที่ดังกล่าวต้องมีการอนุรักษ์ไว้ไม่สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ หากมีการละเมิดเข้าไปตัดไม้ถือว่าผิดกฎหมาย เจ้าหน้าที่รัฐสามารถจับกุมดำเนินคดีได้ จากหลักเกณฑ์การแบ่งพื้นที่ดังกล่าว กลายเป็นสาเหตุสำคัญของการแบ่งแยกพื้นที่ให้เป็นป่าอนุรักษ์เท่าไร หรือการแบ่งป่าเศรษฐกิจเท่าไร ทำให้เกิดปัญหาขึ้นกับชาวบ้านที่อาศัยในพื้นที่อุทยานฯ หรือพื้นที่อนุรักษ์ที่ไม่สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในพื้นที่ได้เช่นเดิม ซึ่งเป็นผลมาจากการแบ่งหน้าที่ของเขตพื้นที่ป่าในชุมชน นอกจากนี้ การจัดตั้งพื้นที่อุทยานแห่งชาติ หรือการจัดตั้งพื้นที่เพื่ออนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า ยังส่งผลทำให้คนในชุมชนพื้นที่ได้รับความเดือดร้อนจากการเข้าไปใช้ทรัพยากรเช่นกัน ในช่วงปีพ.ศ. 2510 เขตอุทยานฯ และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่ามีเพียง 1% ต่อมาในปีพ.ศ. 2520 เพิ่มขึ้นเป็น 6% ในปีพ.ศ. 2528 เพิ่มขึ้นเป็น 9% และในปีพ.ศ. 2534 เพิ่มขึ้นเป็น 11% เป็นผลมาจากนโยบายป่าไม้แห่งชาติที่กำหนดให้ 15% ของพื้นที่ประเทศเป็นป่าอนุรักษ์ และ 25% ของพื้นที่ประเทศเป็นพื้นที่ป่าเศรษฐกิจ ซึ่งนโยบายของรัฐที่แท้จริงในการเพิ่มพื้นที่อนุรักษ์ คือ เปลี่ยนพื้นที่ป่าที่เหลือจริงให้กลายเป็นพื้นที่อนุรักษ์ให้หมด

จากความต้องการของรัฐในการกำหนดเขตพื้นที่ป่าดังกล่าว ทำให้กลุ่มคนที่ตั้งถิ่นฐานอาศัยในพื้นที่ป่าได้รับความเดือดร้อนจากการประกาศเขตอนุรักษ์ดังกล่าว และสร้างปัญหาการเข้าถึงทรัพยากรของคนในชุมชนเป็นอย่างมาก (ประวัติศาสตร์การสร้างรัฐชาติไทยกับการขยายอำนาจรัฐครอบครองพื้นที่ป่าไม้, 2544: ระบบออนไลน์) ไม่ว่าประชาชนเหล่านั้นจะอยู่มาก่อนการประกาศพื้นที่อนุรักษ์หรืออยู่มาภายหลังก็ตาม ทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นป่าและที่ดินถูกดึงเข้าสู่ระบบตลาดมากขึ้น ทั้งด้วยเหตุผลทางความเชื่อในด้านการอนุรักษ์ ก่อให้เกิดความขัดแย้งที่ค่อนข้างรุนแรงกับประชาชนในท้องถิ่นที่มีวิถีชีวิตอยู่กับป่า สิ่งนี้ได้สะท้อนว่า ความขัดแย้ง

ระหว่างกลุ่มคนที่อาศัยในพื้นที่ป่าและเจ้าหน้าที่รัฐเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นมายาวนาน และยังไม่สามารถหาข้อสรุปในการที่จะอยู่ร่วมกันอย่างสันติของคนสองกลุ่ม ดังเช่นกรณีของความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชนทับลาน ซึ่งชุมชนทับลาน เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่คาบเกี่ยวระหว่างเขตอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่และเขตอุทยานแห่งชาติทับลาน ครอบคลุมหลายหมู่บ้านในตำบลบุพราหมณ์ อำเภอนาคี จังหวัดปราจีนบุรี ชุมชนทับลานมีประวัติศาสตร์ที่ไม่ยาวนานนัก แต่หมู่บ้านส่วนใหญ่เกิดขึ้นก่อนปี 2500 หลังจากบรรพบุรุษของชาวชุมชนทับลาน ซึ่งพื้นเพเป็นคนภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้อพยพเข้ามาหักร้างถางพงเพื่อตั้งถิ่นฐาน สำหรับอุทยานแห่งชาติทับลาน ได้มีพระราชกฤษฎีกากำหนดให้พื้นที่ดังกล่าวเป็นเขตอุทยานแห่งชาติทับลานในปี 2514 มีอาณาเขต 2,240 ตารางกิโลเมตร ปัจจุบันพื้นที่อุทยานฯ ครอบคลุมพื้นที่ 5 อำเภอ ใน 2 จังหวัด ประกอบด้วย อำเภอวังน้ำเขียว อำเภอเสิงสาง อำเภอครบุรี อำเภอปักธงชัย ในจังหวัดนครราชสีมา และอำเภอนาคี จังหวัดปราจีนบุรี จากการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติที่ทับซ้อนกับพื้นที่ทำกินและอยู่อาศัยของชาวบ้าน เป็นเหตุให้ชุมชนทับลานส่วนใหญ่ยังไม่มีเอกสารสิทธิใดๆ โดยสิทธิที่มีเป็นเพียงสิทธิที่ใช้อ้างยันกับเอกชนด้วยกันได้เท่านั้น แต่ไม่อาจใช้อ้างยันกับรัฐได้ ทำให้ชาวชุมชนทับลานเกิดความรู้สึกไม่มั่นคงขึ้นในชีวิต เพราะไม่สามารถใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับพื้นที่ป่าที่ตนถือกำเนิดมาได้อย่างถูกต้องตามกฎหมายอีกต่อไป เมื่อการใช้ชีวิตตามปกติสุขของชาวบ้านถูกเบียดเบียน ชาวชุมชนทับลานจึงจำเป็นต้องรวมตัวกัน เพื่อเรียกร้องสิทธิเหนือที่อยู่ที่ทำกินของตนต่อหน่วยงานราชการ แต่การต่อสู้ที่ยาวนานกว่า 20 ปีของชาวบ้าน กลับเป็นไปเพื่อประโยชน์ของปัจเจกบุคคลมากกว่าการเรียกร้องเพื่อประโยชน์ส่วนรวมของชุมชน

ดังนั้นการเรียกร้องที่ผ่านมาจึงอยู่ในรูปของการยื่นหนังสือขอให้ทางราชการออกเอกสารสิทธิในที่ดินให้แก่ชาวบ้าน รวมทั้งมีการยื่นถวายฎีกาเมื่อประมาณปี 2544 หรือการชุมนุมเรียกร้องในปี 2529-2530 การต่อสู้ของชาวบ้านจึงไม่มีพลังมากพอที่จะเข้ามาคานอำนาจกับเจ้าหน้าที่รัฐซึ่งยังคงต้องการให้ตนเองมีอำนาจเหนือผืนดินทับลานต่อไป ส่งผลให้ปัจจุบันชาวชุมชนทับลานส่วนใหญ่ต้องยอมถอยหนีจากการดำรงชีพด้วยการหาของป่าขาย ด้วยกลัวว่าหากตนเองเข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่เขตอุทยานฯ จะถูกเจ้าหน้าที่ดำเนินคดีในข้อหาบุกรุกเขตอุทยานแห่งชาติ ตาม พ.ร.บ. อุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 จนต้องหันเหวิถีชีวิตไปสู่เศรษฐกิจของการท่องเที่ยวที่ได้รับการพัฒนาจากภาครัฐเป็นจำนวนมาก (ชุมชนทับลานกับปัญหาที่รอวันสิ้นสุด, 2553: ระบบออนไลน์) จากนโยบายของรัฐที่มุ่งเน้นรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้มีความสมบูรณ์ โดยลืมนึกถึงความจริงว่า แม้การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจะเป็นเรื่องที่ดี แต่ขณะเดียวกันทรัพยากรต้องมีการนำมาใช้บ้างควบคู่กันไป เพื่อให้เกิดความสมดุลทางธรรมชาติ

นอกจากนี้ ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่อุทยานฯ จำเป็นต้องดำรงชีพด้วยทรัพยากรในพื้นที่ จึงเป็นเรื่องที่ยาก หากมีการออกกฎระเบียบบังคับห้ามเข้าไปใช้ทรัพยากรในชุมชน

กรณีความขัดแย้งของคนในพื้นที่ทับลานกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ อาจเป็นภาพสะท้อนอีกหลายเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นมาในกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่อุทยานฯ หรือพื้นที่อนุรักษ์ เพราะเมื่อพื้นที่ดังกล่าวได้ประกาศให้เป็นเขตอุทยานฯ หรือเขตอนุรักษ์ การเข้าไปใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในพื้นที่จึงกลายเป็นเรื่องที่กำลังมากขึ้นและเพื่อความอยู่รอดของตนเอง ทำให้คนในชุมชนต้องแสวงหาหนทางอื่นในการประกอบอาชีพ เพื่อที่จะสามารถเลี้ยงชีพตนเองหรือครอบครัวได้ ซึ่งรูปแบบการปรับตัวของคนในแต่ละพื้นที่จะแตกต่างกันไป เช่นเดียวกับพื้นที่บ้านขุนลาวแม้จะอยู่ในเขตอุทยานฯ แต่คนในชุมชนยังคงเลือกจะดำเนินวิถีชีวิตของตนเอง เช่นเดิม คือการทำสวนเมี่ยง คนในชุมชนยังคงจะยึดหลักอาศัยอยู่ในพื้นที่ต่อไปโดยไม่ละทิ้งถิ่นฐานบ้านเรือน หรืออพยพย้ายถิ่นไปอาศัยอยู่ในพื้นที่อื่น แต่คนในชุมชนยังคงเจอกับปัญหาที่เกิดขึ้นตามมาหลังจากที่พื้นที่ดังกล่าวได้อยู่ในเขตอุทยานฯ เพราะการจัดตั้งพื้นที่อุทยานแห่งชาติขุนแจ ทำให้ชาวบ้านได้รับผลกระทบที่ตามมาทั้งเรื่องของระเบียบกฎเกณฑ์ที่มีมากขึ้น การมีเจ้าหน้าที่อุทยานฯ เข้ามาตรวจสอบในพื้นที่ ซึ่งในคนชุมชนจะรู้สึกถึงการเข้ามาควบคุมของเจ้าหน้าที่ แม้ว่าการดำเนินวิถีชีวิตจะเป็นไปตามปกติ แต่ในบางเรื่องเช่นการเข้าไปหาของป่า หรือการเข้าไปตัดไม้บางชนิดในพื้นที่ กลับเป็นเรื่องที่ไม่สามารถทำได้เช่นเคย ซึ่งเป็นผลมาจากการจัดตั้งพื้นที่อุทยานฯ ทำให้มีผลกระทบต่อคนในชุมชนสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่คนในชุมชนไม่คุ้นเคย เนื่องจากอดีตสามารถใช้ประโยชน์จากพื้นที่ได้อย่างเต็มที่ ไม่ต้องตกอยู่ในการควบคุมของใคร แต่การจัดตั้งพื้นที่อุทยานฯ ทำให้คนในชุมชนต้องอยู่ในกฎระเบียบที่มากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ ปัญหาในเรื่องของข้อจำกัดทางพื้นที่ การจำกัดสิทธิในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ทำให้คนในชุมชนได้รับผลกระทบที่ตามมา เช่น พื้นที่ในป่า คนในชุมชนไม่สามารถจะเข้าไปตัดไม้ เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ได้ หากมีความจำเป็นต้องมีการใช้ประโยชน์จากไม้ จำเป็นต้องตัดไม้จากสวนตัวเองมาใช้ประโยชน์ ดังตาราง 4.1

ตาราง 4.1 ปัญหาในการเข้าไปใช้ทรัพยากร

ปัญหาในการเข้าไปใช้ทรัพยากร	จำนวน (ครัวเรือน)	ร้อยละ
ข้อจำกัดทางพื้นที่	57	58.77
การจำกัดสิทธิในการเข้าไปใช้ประโยชน์จากทรัพยากร	31	31.95
จำนวนของพืชพรรณในป่าหรือของป่ามีน้อยลง	9	9.28
รวม	97	100

ที่มา: แบบสอบถามสัมภาษณ์คนในชุมชน

ข้อจำกัดทางพื้นที่ในเรื่องของการห้ามบุกเบิกพื้นที่เพิ่ม ทำให้คนในชุมชนจำเป็นต้องใช้พื้นที่ที่มีอยู่อย่างจำกัด เพราะเมื่อพื้นที่อยู่ในเขตอุทยานฯ ไม่สามารถบุกเบิกเอาพื้นที่มาเป็นของตนเองได้ แตกต่างจากก่อนการจัดตั้งอุทยานฯ ที่ชาวบ้านยังมีสิทธิ์อ้างหญ้าเพื่อหาพื้นที่ปลูกพืชเพิ่มได้ และข้อจำกัดของการเข้าไปใช้ทรัพยากรในพื้นที่ป่า ทำให้คนในชุมชนไม่สามารถเข้าไปใช้ทรัพยากรในพื้นที่ได้ เช่น การตัดไม้ ลำสัตว์ เก็บของป่า หากมีความต้องการใช้ประโยชน์จากสิ่งเหล่านี้ เช่น ตัดไม้ จำเป็นต้องตัดไม้ในพื้นที่ของตนเอง หรือขอเพื่อนบ้าน แต่การเก็บของป่าหรือล่าสัตว์ อาจต้องเข้าไปในป่าช่วงเวลาที่เจ้าหน้าที่ไม่เข้ามาตรวจสอบพื้นที่ ทั้งนี้เพื่อป้องกันการมีปัญหาก่อเกิดขึ้นมา เพราะคนในชุมชนไม่อยากจะมียุทธากับเจ้าหน้าที่อุทยานฯ ดังนั้นเรื่องใดที่หลีกเลี่ยงได้ ชาวบ้านจะไม่กระทำ จากการพูดคุยกับลุงอ้ายในวันที่ 25 พฤศจิกายน 2552 เวลา 13.00น. ลุงอ้ายได้เล่าให้ฟังว่า

“...พอมียุทยานฯ เข้ามาคนในชุมชนก็ลำบากขึ้น อย่างลุงนี้ เมื่อก่อนจะเข้าไปล่าสัตว์ในป่าเป็นประจำ แต่เดี๋ยวนี้ไม่ได้ไปล่าเลย กลัวว่าถ้าไปแล้วไปเจอกับเจ้าหน้าที่อุทยานฯ ที่เข้ามาตรวจสอบพื้นที่ เห็นเข้าแล้วจะถูกจับ แต่ไม่รู้ว่าจะจับจริงไหม แต่เราก็ก้าวเดียวได้เข้าไปนอนใน窟 ไม่คุ้มกัน...”

จากการพูดคุยกับลุงอ้าย ทำให้เห็นถึงข้อจำกัดต่างๆ ที่มีมากขึ้นกว่าเดิมของคนในชุมชน ซึ่งคนในชุมชนจะต้องปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมา แม้บางครั้งลุงอ้ายยังคงต้องการที่จะเข้าไปล่าสัตว์ในป่า แต่เมื่อพื้นที่ดังกล่าวอยู่ในเขตอุทยานฯ ทำให้ลุงอ้ายไม่คิดที่จะทำเข้าล่าสัตว์เช่นเดิม เหตุผลส่วนหนึ่งมาจากการมีเจ้าหน้าที่ที่เข้ามาตรวจสอบในพื้นที่ ทำให้ไม่สามารถดำเนินชีวิตได้เช่นเคย

4.3 การบังคับใช้กฎหมายในพื้นที่เพื่อการอนุรักษ์

ความคิดการรักษาพื้นที่อนุรักษ์โดยใช้มาตรการทางเทคโนโลยี และการใช้มาตรการควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดินของประชากรในพื้นที่ป่า โดยการอพยพคนออกจากป่าเป็นกระบวนการทางกฎหมายที่ยอมรับว่า เป็นวิธีคิดที่สำคัญในการจัดการพื้นที่อนุรักษ์ของรัฐบาล ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันซึ่งเริ่มมีการนำมาใช้ตั้งแต่มีการออกพระราชบัญญัติเพื่อคุ้มครองพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ตั้งแต่ต้นทศวรรษที่ 2500 เป็นต้นมาแล้ว โดยมีกฎหมายที่สำคัญอยู่สองฉบับที่แสดงให้เห็นถึงนัยดังกล่าว คือ พ.ร.บ. สงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2503 แก้ไขใหม่ พ.ศ. 2535 พ.ร.บ. อุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 สารสำคัญของกฎหมายทั้งสองฉบับคือ การกำหนดให้พื้นที่ป่าทั้งสองประเภท เป็นเขตหวงห้ามไม่ให้ประชาชนเข้ามาอยู่อาศัย ตั้งถิ่นฐาน หรือทำการเกษตรในพื้นที่ดังกล่าวเด็ดขาด เว้นแต่เพื่อการศึกษาวิจัย ผู้กระทำการละเมิดดังกล่าวมีโทษทางอาญาตามทีละบทไว้ในกฎหมาย ส่วนอำนาจในการดูแลรักษาพื้นที่ป่าในเขตเหล่านี้ เป็นอำนาจของพนักงานเจ้าหน้าที่ที่ระบุไว้ในกฎหมาย ซึ่งหมายถึง ข้าราชการประจำในสังกัดกรมป่าไม้นั่นเอง (ประเทือง นรินทรากุล ณ อยุธยา, 2543)

การประกาศพื้นที่อุทยานแห่งชาติขุนแจในปีพ.ศ. 2538 ส่งผลกระทบมายังชุมชนบ้านขุนลาว เพราะการเป็นพื้นที่อนุรักษ์ มีกฎระเบียบที่เคร่งครัดให้ต้องปฏิบัติตาม โดยเฉพาะกฎระเบียบของคนที่อยู่อาศัยในพื้นที่ และแม้ว่าชุมชนจะมีการเข้ามาตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่ก่อนแล้วก็ตาม ไม่ได้ได้รับการยกเว้น รัฐได้ใช้ “อำนาจ” ในการตั้งกฎระเบียบกีดกันมา โดยเฉพาะในเรื่องของการอนุรักษ์ป่าไม้ และการอนุรักษ์ต้นน้ำ เพราะสองเรื่องนี้มีผลกระทบต่อความสมบูรณ์ของทรัพยากรในพื้นที่หากทรัพยากรมีความห่วยหรือ จะส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศน์ทางธรรมชาติ จึงทำให้เจ้าหน้าที่รัฐจะเข้ามาตรวจสอบในพื้นที่ เพื่อไม่ให้คนในชุมชนกระทำผิด เช่น ลักลอบป่าไม้ การเผาป่า เป็นต้น ทำให้รัฐจะเข้ามาควบคุมดูแล (ดังตาราง 4.2) เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงกฎระเบียบที่เคร่งครัดในการอนุรักษ์ทรัพยากรของรัฐ เพื่อมิให้คนในชุมชนต้องเข้าไปใช้ทรัพยากรในพื้นที่

ตาราง 4.2 กฎระเบียบการอนุรักษ์ในพื้นที่

กฎระเบียบการอนุรักษ์พื้นที่	จำนวน (ครัวเรือน)	ร้อยละ
ต้นน้ำ	40	41.23
ป่าไม้	25	25.78
ห้ามเผาป่า	16	16.50
ห้ามตัดไม้	10	10.30
สัตว์ป่า	3	3.10
ห้ามขายที่ทำกิน	2	2.06
ปานอกพื้นที่สวน	1	1.03
รวม	97	100

ที่มา: แบบสอบถามสัมภาษณ์คนในชุมชน

จากตารางจะเห็นถึงทรัพยากรที่รัฐต้องการอนุรักษ์มากที่สุดในชุมชนบ้านขุนลาว คือ เรื่องของต้นน้ำมากถึงร้อยละ 41.23 และป่าไม้ ร้อยละ 25.78 รัฐไม่ต้องการให้คนในชุมชนได้เข้าไปบุกรุกหรือใช้ประโยชน์เกินควร ซึ่งคนในชุมชนเห็นว่าเป็นเรื่องที่รัฐให้ความสำคัญในการอนุรักษ์มากที่สุด แต่ขณะเดียวกันทั้งเรื่องของป่าไม้และต้นน้ำ เป็นเรื่องที่สำคัญต่อการดำเนินวิถีชีวิตของคนในชุมชนในการอาศัยอยู่ในพื้นที่ป่า ทั้งเป็นแหล่งอาหารและการใช้น้ำในการอุปโภคบริโภคทั้งครัวเรือนและการเกษตร จากการพูดคุยกับพี่ไหมในเรื่องของการออกกฎระเบียบในพื้นที่เรื่องของป่าไม้ และต้นน้ำในวันที่ 25 พฤศจิกายน 2552 เวลา 19.30 น. พี่ไหมได้แสดงความคิดเห็นว่า

“...จริงๆ แล้วคนในชุมชนก็ร่วมกันดูแลเรื่องของต้นน้ำ และป่าไม้อยู่แล้ว โดยเฉพาะเรื่องต้นน้ำ ที่เป็นแหล่งน้ำที่พวกเราทุกคนต้องใช้สอยกันทุกบ้าน จึงไม่เป็นปัญหา ส่วนป่าไม้นั้น ถ้าไม่ต้องใช้ไม้ใหญ่มาสร้างบ้าน เราก็ตัดจากสวนของตัวเอง เช่น นามานึ่งเมี่ยง คนในชุมชนทุกคนก็ช่วยดูแลรักษา...”

จากความคิดเห็นของพี่ไหม ทำให้ทราบถึงมาตรการอนุรักษ์พื้นที่ของชุมชนของเจ้าหน้าที่อุทยานฯ โดยเฉพาะเรื่องของต้นน้ำและป่า ที่ถือเป็นแหล่งทรัพยากรที่สำคัญของชุมชน ทำให้รัฐต้องออกกฎเข้มงวดในเรื่องเหล่านี้

ผู้เขียนคิดว่า บางครั้งเจ้าหน้าที่อุทยานฯ ไม่ต้องการที่จะเข้ามาตรวจสอบในพื้นที่ และ ไม่ต้องการที่จะจับกุมคนในชุมชนที่กระทำผิดกฎระเบียบที่ตั้งไว้ ซึ่งเจ้าหน้าที่อุทยานฯ หวังเพียง คนในชุมชนจะอาศัยอยู่ในพื้นที่และทำตามกฎที่ตั้งไว้ เพราะเจ้าหน้าที่อุทยานฯ เองก็เข้าใจคนใน ชุมชน ว่าตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่มานาน หากจะย้ายไปอยู่ที่อื่นเป็นเรื่องที่ลำบาก จึงอยากให้อยู่ ร่วมกันอย่างสันติ เพราะหากเกิดปัญหาขึ้นมาระหว่างคนในชุมชนกับเจ้าหน้าที่อุทยานฯ จะทำ ให้เป็นปัญหาเรื้อรังที่แก้ไขไม่ได้

4.4 การรับมือจากนโยบายการอนุรักษ์

การประกาศพื้นที่เป็นเขตอุทยานแห่งชาติ ทำให้เจ้าหน้าที่ต้องมีกฎระเบียบที่เคร่งครัด มากขึ้นในพื้นที่ ส่งผลให้คนในชุมชนต้องปรับตัวและรับมือกับกฎหมายหรือนโยบายที่รัฐออก กฎไว้ เนื่องจากการเข้ามาตรวจสอบของเจ้าหน้าที่รัฐที่มีบ่อยมากขึ้น ทำให้คนในชุมชนไม่ สามารถทำกิจกรรมบางอย่างได้เหมือนเดิม เช่น การเข้าไปหาของป่า หรือการล่าสัตว์ เพราะเป็น สิ่งที่ผิดกฎหมาย ดังนั้นคนในชุมชนจึงจำเป็นต้องหาวิธีการรับมือกับนโยบายของรัฐ ซึ่งวิธีการที่ คนในชุมชนเลือกใช้ในการรับมือกับนโยบายของรัฐได้แก่ การใช้ชุมชนดั้งเดิมก่อนการเข้ามา ของอุทยานแห่งชาติขุนแจ การให้ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ และการชุมนุมเคลื่อนไหว ดังนี้

4.4.1 การใช้ความเป็นชุมชนดั้งเดิมก่อนการเข้ามาของอุทยานแห่งชาติขุนแจ

ชุมชนบ้านขุนลาวก่อตั้งมาประมาณร้อยกว่าปี ทำให้ชุมชนก่อตั้งมาก่อนการประกาศ เป็นพื้นที่อุทยานฯ คนในชุมชนสามารถใช้ทรัพยากรในพื้นที่ได้อย่างเต็มที่ แต่ขณะเดียวกันก็มี การอนุรักษ์ทรัพยากรในพื้นที่ร่วมด้วย ในอดีตปัญหาในเรื่องของการเข้าไปใช้ทรัพยากรในพื้นที่ ป่าไม่ได้เป็นปัญหาของคนในชุมชน เนื่องจากทุกคนสามารถมีสิทธิในการเข้าไปใช้ทรัพยากรใน พื้นที่ได้ ไม่ว่าจะเป็นล่าสัตว์ หรือการตัดไม้มาสร้างบ้าน แต่หากมีการปัญหาเกิดขึ้นระหว่างคนใน ชุมชนกันเอง ก็สามารถจะแก้ปัญหาได้ โดยมีผู้ใหญ่บ้านมาช่วยตัดสิน ยกตัวอย่างเช่น บางคน แอบเข้าไปตัดไม้ในสวนคนอื่น หากเจ้าของสวนมาเห็น ก็จะพาไปพบผู้ใหญ่บ้าน มีการพูดคุยกัน และหากพบว่าทำผิดจริงก็ถูกปรับเงิน แต่ส่วนใหญ่ในพื้นที่จะไม่ค่อยมีปัญหาในลักษณะเช่นนี้ เนื่องจากทุกคนจะใช้ไม้ที่สวนของตนเองในการนำมาใช้ประโยชน์ คนในชุมชนจึงดำเนินชีวิต โดยปกติทั่วไป

แต่ปัญหาการเข้าไปใช้ทรัพยากรในพื้นที่เริ่มเกิดขึ้นมาในช่วงปีพ.ศ. 2538 เป็นปีที่มีการ ประกาศเขตอุทยานแห่งชาติขุนแจ มีอาณาเขตครอบคลุมพื้นที่ 270 ตารางกิโลเมตร ส่งผลให้ พื้นที่บ้านขุนลาวตกอยู่ในเขตอุทยานฯ ร่วมด้วย และจากจุดเปลี่ยนดังกล่าวนี้ ทำให้มีการใช้

กฎระเบียบของอุทยานฯ มาใช้กับคนในชุมชน โดยเฉพาะการอนุรักษ์พื้นที่ที่เจ้าหน้าที่จะเข้ามาตรวจสอบในหมู่บ้าน ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถจะเข้าไปใช้ทรัพยากรในพื้นที่ได้อย่างเต็มที่ จากการเก็บข้อมูลและพูดคุยกับพี่น้องในวันที่ 26 พฤศจิกายน 2552 เวลา 10.30 น. ผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่มากกว่าสามสิบปีในเรื่องของการเข้าไปตัดไม้ พี่น้องได้เล่าให้ฟังว่า

“... มีอยู่ครั้งหนึ่งพี่เข้าไปตัดไม้กับเพื่อนในป่า และช่วยกันแบกกลับมาบ้าน พอดีระหว่างทางเจอกับเจ้าหน้าที่อุทยานฯ ที่เข้ามาตรวจในหมู่บ้าน พอเจ้าหน้าที่อุทยานฯ เห็นถามถึงไม้ที่ไปตัด ไปตัดมาได้อย่างไร และจะเข้ามาจับกุมพี่ ทำให้พี่ต้องเถียงกับเจ้าหน้าที่อุทยานฯ ว่าไม่ได้เข้าไปตัดไม้ในเขตที่เขาหวงห้ามเอาไว้ และพี่ก็บอกพวกเขาว่า พวกเราเข้ามาอยู่อาศัยในพื้นที่มาก่อน และเมื่อก่อนไม้ในป่าก็สามารถจะเข้าไปใช้ได้ แต่พอมีการประกาศพื้นที่เป็นอุทยานฯ ทำให้ชาวบ้านได้รับความเดือดร้อน มีเรื่องจำกัดนี้นั้นไปหมด ...”

จากสิ่งที่พี่น้องได้เล่าให้ฟัง ทำให้ได้รับรู้ความคิดของพี่น้องว่า การเข้ามาของอุทยานฯ ได้สร้างปัญหาให้กับคนในชุมชนรวมถึงตัวพี่น้อง ที่มีข้อจำกัดต่างๆ มากมายทั้งที่เมื่อก่อนสามารถมีอิสระในการเข้าไปใช้ประโยชน์จากพื้นที่ได้อย่างเต็มที่ เมื่อจะถูกจับกุม ทำให้พี่น้องต้องพูดสิ่งที่มันอัดอั้นให้เจ้าหน้าที่อุทยานฯ ได้รับฟัง ซึ่งผลสรุปคือ เจ้าหน้าที่ของอุทยานฯ ปลดปล่อยพี่น้องไปด้วยเหตุผลที่พี่น้องกล่าวว่า พื้นที่ในบ้านขุนลาวได้มีการก่อตั้งมาก่อนการประกาศเป็นพื้นที่อุทยานฯ ชาวบ้านสามารถจะเข้าไปใช้ทรัพยากรได้ ซึ่งชุมชนมีการอนุรักษ์ทรัพยากร ช่วยกันดูแลพื้นที่ ทำให้บางครั้งเจ้าหน้าที่ก็ยอมผ่อนปรนในเรื่องนี้

แม้ในบางครั้งการที่เจ้าหน้าที่อุทยานฯ ยอมผ่อนปรนกับเรื่องของการเข้าไปใช้ทรัพยากรของคนในชุมชน ด้วยเหตุผลของการเข้ามาตั้งหมู่บ้านก่อนการประกาศเป็นเขตอุทยานฯ เพราะเจ้าหน้าที่อุทยานฯ ไม่ต้องการจะจับกุมชาวบ้าน แต่เหตุผลหลัก คือไม่ต้องการให้เกิดปัญหาความขัดแย้งขึ้นระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่อุทยานฯ เนื่องจากบางครั้งเจ้าหน้าที่อุทยานฯ ยังต้องการความร่วมมือจากชาวบ้านในการช่วยกันอนุรักษ์ทรัพยากรในพื้นที่ และสิ่งที่เจ้าหน้าที่อุทยานฯ รับรู้ คือชาวบ้านไม่ชอบเจ้าหน้าที่อุทยานฯ โดยเฉพาะในการออกตรวจพื้นที่ในหมู่บ้าน

4.4.2 การให้ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่

การประกาศนโยบายการอนุรักษ์พื้นที่ การเข้ามาตรวจสอบของเจ้าหน้าที่ ได้ส่งผลกระทบต่อคนในชุมชนต่อการดำเนินวิถีชีวิต เนื่องจากในบางครั้งคนในชุมชนมีการเข้าไปตัดไม้ในป่า เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ แต่บังเอิญมาพบกับเจ้าหน้าที่อุทยานฯ ที่เข้ามาตรวจสอบในหมู่บ้าน ทำให้เกิดเป็นกรณีความขัดแย้งขึ้นมาระหว่างคนในชุมชนกับเจ้าหน้าที่อุทยานฯ เนื่องจากเจ้าหน้าที่อุทยานฯ จะเข้ามาจับกุมเพราะเห็นว่ามีลักลอบเข้าไปตัดไม้ แม้ว่าบางครั้งชาวบ้านจะไม่ได้เข้าไปตัดไม้ในพื้นที่หวงห้าม ทำให้ชาวบ้านจำเป็นต้องใช้ไม้จำกัดแค่ในพื้นที่สวนของตัวเอง หรือพื้นที่ป่าใช้สอยเท่านั้น แต่จากการเก็บข้อมูลและสอบถามกับชาวบ้านในเรื่องการเข้าไปตัดไม้ในพื้นที่เขตหวงห้าม ได้ข้อมูลว่า จะมีชาวบ้านบางคนที่ไม่ได้ลักลอบตัดไม้เพื่อนำมาขาย เพราะพื้นที่ดังกล่าวจะมีพื้นที่ป่าอุดมสมบูรณ์ แต่เพื่อให้รอดจากการตรวจสอบของเจ้าหน้าที่อุทยานฯ ชาวบ้านจะทำงานกันเป็นทีม โดยจะมีคนอยู่ตามแต่ละจุด เพื่อส่งสัญญาณบอกถึงว่า มีเจ้าหน้าที่เฝ้าอยู่หรือไม่ เมื่อทางสะดวก กลุ่มคนที่ลากไม้จะนำไม้ของจากป่ามา เพื่อนำมาขาย จากการกระทำดังกล่าว ทำให้เห็นถึงว่า แม้เจ้าหน้าที่จะเข้ามาตรวจสอบในหมู่บ้านอย่างเคร่งครัด แต่ชาวบ้านก็หาวิธีการเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่า โดยหลบเลี่ยงเจ้าหน้าที่เพื่อไม่ให้ถูกจับกุม แต่วิธีการที่คนในชุมชนได้เลือกใช้และเป็นวิธีที่ง่ายสำหรับการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชนและเจ้าหน้าที่อุทยานฯ คือ การให้ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่เป็นหลัก วิธีการรองลงมา คือ ทำตามกฎหมายที่ตั้งไว้ พยายามผ่อนผันกับเจ้าหน้าที่ และช่วยสอดส่องดูแลชุมชนกันเอง (ดังตาราง 4.3) เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่ในชุมชน ไม่ต้องการที่จะมีปัญหาเกี่ยวกับเจ้าหน้าที่อุทยานฯ ทำให้เมื่อเจ้าหน้าที่อุทยานฯ เข้ามาขอความร่วมมือในบางเรื่อง เช่น การช่วยกันดูแลป่าไม้ การช่วยกันปลูกป่าเพิ่มขึ้น ชาวบ้านจะให้ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่เป็นอย่างดี เพื่อที่เจ้าหน้าที่จะไม่เข้ามาตรวจสอบในพื้นที่บ่อย เพราะหากชุมชนอยู่โดยไม่มีปัญหาในเรื่องเจ้าหน้าที่ห้ามกระทำ เจ้าหน้าที่จะไว้วางใจชาวบ้าน ทำให้ชุมชนสามารถอาศัยในพื้นที่ได้โดยไม่มีการเพ่งเล็งจากเจ้าหน้าที่ และสิ่งนี้จะทำให้ความสัมพันธ์ของเจ้าหน้าที่กับชาวบ้านดำเนินไปด้วยดี เมื่อทุกคนช่วยกันดูแลทรัพยากร ปัญหาความเสื่อมโทรมของธรรมชาติจะไม่เกิดขึ้น เจ้าหน้าที่จะไม่เข้ามาวนเวียนในพื้นที่

ตาราง 4.3 การรับมือกับแรงกดดันของเจ้าหน้าที่รัฐ

การรับมือกับแรงกดดันของเจ้าหน้าที่รัฐ	จำนวน (ครัวเรือน)	ร้อยละ
ให้ความร่วมมือ	40	41.23
ทำตามกฎที่ตั้งไว้	30	30.93
พูดคุยผ่อนผันกับเจ้าหน้าที่	20	20.62
ช่วยสอดส่องดูแลชุมชนกันเอง	7	7.22
รวม	97	100

ที่มา: แบบสอบถามสัมภาษณ์คนในชุมชน

จากการพูดคุยกับป้านวลในเรื่องของการให้ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ของรัฐในวันที่ 26 พฤศจิกายน 2552 เวลา 11.30น. ป้านวลได้แสดงความคิดเห็นว่า

“...ถ้าเจ้าหน้าที่เขามาขอให้ช่วยอะไร ป้าจะช่วยเขาอย่างเต็มที่เลย เราก็ไม่อยากจะไปมีปัญหากับเขาเนอะ อะไรที่พอจะทำได้ ไม่ได้เป็นเรื่องที่เหนือปากว่าแรง ป้าก็จะทำ...”

จากคำพูดของป้านวลทำให้เป็นภาพสะท้อนได้ดีว่า การที่คนในชุมชนได้ให้ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่อุทยานฯ จะทำให้คนในชุมชนสามารถอาศัยอยู่ในพื้นที่ได้อย่างไม่มีปัญหา เพราะหากมีการขอร้องให้ช่วยทำหรือปฏิบัติตามกฎระเบียบจากเจ้าหน้าที่อุทยานฯ แต่ได้รับการปฏิเสธจากคนในชุมชนจะทำให้เกิดเป็นปัญหาคืบคลานระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐกับคนในชุมชน

แม้ว่าชาวบ้านจะให้ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นอย่างดี แต่ชาวบ้านก็ยังคงหวาดระแวงกับเจ้าหน้าที่ เพราะหลายครั้งที่เกิดเหตุการณ์ในเรื่องของการจับกุมชาวบ้านที่ลักลอบตัดไม้ ทำให้ทุกครั้งที่เจ้าหน้าที่เข้าไปตรวจสอบในหมู่บ้าน ชาวบ้านจะกลัวเจ้าหน้าที่ เพราะกังวลว่าเจ้าหน้าที่เข้ามาจับผิดคนในชุมชน ยังคงเป็นเรื่องที่ยากในการที่จะทำให้คนในชุมชนและรัฐอยู่กันอย่างสันติ เพราะหน้าที่ความรับผิดชอบของแต่ละคนเป็นเรื่องที่ต่างกัน ทำให้บางครั้งต้องมีความขัดแย้งกันเกิดขึ้นมา จนกลายเป็นปัญหาระหว่างรัฐกับคนในชุมชนมาจนถึงปัจจุบัน เพราะปัญหาดังกล่าวเกิดขึ้นมาตั้งแต่มีการประกาศจัดตั้งพื้นที่ป่า เป็นเขตพื้นที่สงวน ทำให้มีการต่อสู้ของกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในป่า เพื่อให้มีสิทธิในการดำเนินชีวิตในพื้นที่ดังกล่าวต่อไป

4.4.3 การชุมนุมเคลื่อนไหวน

ปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน ไม่จำกัดอยู่แค่เพียงการปรับตัวของชุมชน แต่ได้มีการโต้ตอบต่อปัญหาในลักษณะของการต่อต้านในรูปแบบต่างๆ ตั้งแต่การเจรจาต่อรอง การประท้วง จนกระทั่งการใช้ความรุนแรง ชุมชนมีการปรับตัวเองในลักษณะของการทำให้บทบาทการจัดการทรัพยากรมีความเป็นสถาบันมากขึ้น รวมถึงการออกกฎหมายเพื่อรับรองสิทธิการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชน เช่น การต่อต้านของชาวลัวะบนคอยกุกา ต่อเจ้าหน้าที่ของกรมป่าไม้ในปีพ.ศ. 2540 ชาวลัวะบนคอยกุกาได้ชุมนุมประท้วงต่อต้านโครงการประกาศอุทยานแห่งชาติคอยกุกา ชาวบ้านในบริเวณนี้สามารถรวมตัวกันเป็นขบวนการทางสังคม และถึงกับข่มขู่ว่าจะใช้กำลังในขั้นรุนแรงเข้าต่อรองต่อให้กรมป่าไม้ยุติการลิดรอนสิทธิ มิเช่นนั้นจะเผาสำนักงานอุทยานแห่งชาติ ในเวลาต่อมาองค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรชาวบ้านในจังหวัดน่าน เริ่มเข้ามาทำหน้าที่คนกลางเพื่อจัดเวทีเจรจาระหว่างชาวลัวะกับเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ การต่อสู้จึงเริ่มลดระดับความรุนแรงลง และหันมาใช้การเจรจาเพื่อหาข้อตกลงมากกว่าการใช้กำลังโดยตรง กลุ่มชาวลัวะเองก็มีการพูดคุยปรึกษาร่วมกันมากขึ้นเกี่ยวกับยุทธวิธีและรูปแบบในการต่อต้านการรุกรานของรัฐ อย่างไรก็ตาม ในขณะที่เวทีเจรจาต่อรองยังคงดำเนินต่อไปอย่างต่อเนื่อง ชาวลัวะก็ยังคงยึดหยัดทำไร่หมุนเวียนและใช้ชีวิตประจำวันในป่าของตนเช่นเคย (ยศ สันตสมบัติ, 2546) จากนโยบายการอนุรักษ์ที่เข้ามากดดันคนในพื้นที่ โดยเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ ที่รัฐจับตามองและต้องการให้ย้ายออกจากพื้นที่ป่าที่เป็นที่อยู่อาศัย ทำให้จึงเลือกใช้วิธีการชุมนุมเคลื่อนไหวด้านออกมาเรียกร้องความเป็นธรรมให้กับกลุ่มของตัวเอง เพื่อให้สังคมได้รับรู้ และเข้าใจในวิถีการดำเนินชีวิต หลายครั้งที่เกิดเหตุการณ์ในลักษณะนี้ขึ้นมาจากการรวมตัวประท้วงชุมนุมของกลุ่มคนที่อาศัยในพื้นที่เขตอุทยานฯ เนื่องจากชาวบ้านได้รับผลกระทบจากการประกาศพื้นที่เป็นเขตอนุรักษ์ ทำให้ส่งผลต่อการดำเนินวิถีชีวิตของกลุ่มคนในพื้นที่ โดยเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยในพื้นที่จะได้รับผลกระทบอย่างมากต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

กรณีของชาวบ้านและตัวแทนชาวบ้านจาก อ.แม่วาง อ.สะเมิง มารวมตัวชุมนุมกันกว่า 300 คน เพื่อคัดค้านการที่อุทยานแห่งชาติออบขานได้ประกาศตั้งหน่วยย่อยของอุทยานฯ ขึ้นซึ่งบริเวณหน่วยย่อยของอุทยานฯ นั้นได้มีการรุกล้ำเข้ามาในพื้นที่ทำกินของชาวบ้านและทับซ้อนกับป่าใช้สอยของชุมชนเป็นพื้นที่จำนวนมาก เดิมทีในพื้นที่นี้ได้มีมติของ อบต.แม่วินที่คัดค้านการประกาศอุทยานแห่งชาติในพื้นที่เขต อ.แม่วินมาแล้ว ในตอนนั้นมีความพยายามจากเจ้าหน้าที่ที่เคยทำงานในพื้นที่คนก่อนต้องการตั้งหน่วยย่อยของอุทยานแห่งชาติแม่วางขึ้นในพื้นที่ใกล้เคียงบริเวณนี้มาแล้วครั้งหนึ่ง ในครั้งนั้นชาวบ้านก็ได้มีการรวมตัวกันไปขับไล่โดยมี

เหตุผลว่าการประกาศหน่วยย่อยอุทยานแห่งนั้นไม่มีความชอบธรรม ทับที่ทำมาหากินของชาวบ้าน ส่งผลให้พื้นที่บริเวณดังกล่าวกลายเป็นพื้นที่แสดงสินค้าโอท็อปไปแล้ว และในครั้งนี้ได้มีความพยายามที่จะมีการกันแนวเขตรังวัดแนวเขต เพื่อที่จะมีการประกาศอุทยานอย่างเช่นในกรณีที่บ้านห้วยหยวก ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวเมื่อมีการประกาศเป็นพื้นที่อุทยานแห่งชาติอบขานแล้ว ก็จะมีการผนวกหน่วยนี้เข้าไปอยู่ในอุทยานอบขานทั้งๆ หน่วยอุทยานฯ ตั้งอยู่นอกเขตพื้นที่ป่ารุกกล้าเข้ามาในพื้นที่ของประชาชน เมื่อมีการประกาศอุทยานก็จะนำเอากฎหมายอุทยานเข้ามาใช้ในพื้นที่ ทำให้ประชาชนได้รับความเดือดร้อนจากการเข้าไปใช้ทรัพยากรในพื้นที่ ดังนั้นคนในชุมชนจึงมีการออกมารวมตัวเรียกร้องความเป็นธรรม ซึ่งการชุมนุมในครั้งนี้จบลงเมื่อ นายเรืองฤทธิ์ บินโน หัวหน้าหน่วยอนุรักษ์อุทยานฯ อบขานที่ 3 ได้ลงมารับหนังสือที่ชาวบ้านได้เข้าชื่อเรียกร้องกัน (อุทยานถอย! ถอนหน่วยย่อยออกจากพื้นที่, 2550: ระบบออนไลน์)

จากการชุมนุมเคลื่อนไหวของกลุ่มคนที่อาศัยในพื้นที่อุทยานฯ ทำให้เห็นถึงการออกมาเรียกร้องความเป็นธรรมให้กับตัวเอง โดยเฉพาะในพื้นที่ภาคเหนือที่การออกมาเรียกร้องให้รัฐเข้ามาดูแลจัดการแบ่งเขตแดนระหว่างพื้นที่อุทยานฯ กับที่ทำกินในของคนในชุมชนให้มีแนวเขตที่ชัดเจน เนื่องจากพื้นที่อุทยานฯ จะซ้อนทับที่ทำกินชาวบ้าน เมื่อชาวบ้านเข้าไปปลูกพืชหรือใช้ประโยชน์จากพื้นที่ดังกล่าวจะผิดกฎหมาย เพราะอยู่ในเขตอุทยานฯ และตามข้อมูลข่าวสารไม่ว่าจะเป็นทางโทรทัศน์ หรือหนังสือพิมพ์ โดยส่วนใหญ่แล้วกลุ่มคนที่อาศัยในพื้นที่อุทยานฯ ของภาคเหนือจะมีการออกมาชุมนุมเรียกร้องอยู่บ่อยครั้ง สาเหตุหลักของการออกมาเรียกร้องของชาวบ้านมาจากการที่พื้นที่ในภาคเหนือได้รับการประกาศให้เป็นเขตอุทยานฯ มากกว่าภาคอื่น ทำให้ได้รับความเดือดร้อนจากกลุ่มคนที่ต้องอาศัยในพื้นที่ จึงต้องมีการออกมาเรียกร้องความชัดเจนในเรื่องของพื้นที่ นอกจากนี้ปัญหาส่วนหนึ่งมาจากกลุ่มคนที่อาศัยในพื้นที่อุทยานฯ ส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ ทำให้ได้รับการเลือกปฏิบัติไม่ได้รับความเป็นธรรมเท่าที่ควร ทำให้มีหน่วยงานต่างๆ จะเข้ามาช่วยเหลือให้ความรู้ ส่งผลให้พื้นที่ภาคเหนือจึงมีการออกมาชุมนุมเคลื่อนไหวจากกลุ่มคนในพื้นที่อุทยานฯ ซึ่งผลจากการออกมาชุมนุมเคลื่อนไหว ทำให้กลุ่มคนเหล่านี้ได้รับความสนใจจากสังคมและประชาชนให้ความสนใจจากประเด็นดังกล่าว เป็นผลให้รัฐต้องมีนโยบายและการแก้ปัญหาให้กับกลุ่มคนที่เดือดร้อน เช่นเดียวกันกับบ้านขุนลาว แม้ว่ากลุ่มคนที่อาศัยในพื้นที่จะเป็นคนเมืองทั้งหมด แต่เจ้าหน้าที่ของรัฐยังคงจับตามองอยู่เช่นกัน และกรณีการซ้อนทับพื้นที่อุทยานฯ กับที่ทำกินของชาวบ้าน ทำให้เกิดเป็นปัญหาระหว่างรัฐกับชุมชนเป็นปัญหาครั้งที่รุนแรงจนต้องมีการออกมาชุมนุมเรียกร้องต่อนายอำเภอ จากการพูดคุยกับพี่พงษ์ อดีตเป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลแม่เจดีย์ใหม่ในวันที่ 26 พฤศจิกายน 2552 เวลา 19.30น. พี่พงษ์ได้เล่าให้ฟังว่า

“...เมื่อก่อนพื้นที่บ้านขุนลาวอยู่พื้นที่ป่าสงวน ต่อแต่มาเจ้าหน้าที่อุทยานฯ ได้มาประสานงานกับชาวบ้าน มีการพูดคุยกับผู้ใหญ่บ้านในสมัยนั้นและชักจูงให้ผู้ใหญ่บ้านสนับสนุนเปลี่ยนพื้นที่ดังกล่าวให้เป็นเขตอุทยานฯ เพื่อที่จะได้รับประโยชน์จากพื้นที่ดังกล่าวในการเป็นเขตอุทยานฯ และมีล่ำรายซื้อเพื่อขอมรับการเปลี่ยนแปลง ซึ่งชาวบ้านก็ไม่ได้รู้เรื่องว่าการเป็นพื้นที่อุทยานฯ จะดีหรือไม่ เมื่อมีคนมาโน้มน้าวก็เชื่อและทำตาม แต่ก็มีชาวบ้านหลายคนที่ไม่รู้เรื่องนี้ จนมีการประกาศยกเลิกพื้นที่ป่าสงวน และริเริ่มทำพื้นที่ดังกล่าวให้เป็นเขตอุทยานฯ ในช่วงพ.ศ. 2533 และมาประกาศให้พื้นที่บ้านขุนลาวอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติขุนแจในช่วงปีพ.ศ. 2538 ทำให้ชาวบ้านเห็นถึงปัญหาหลังเริ่มมีปัญหาเกิดขึ้นมาในเรื่องของพื้นที่อุทยานฯ ทับที่ทำกินของชาวบ้าน จนกระทั่งในช่วงปี พ.ศ.2544 ชาวบ้านได้ออกมาเรียกร้องชุมชนเคลื่อนไหว โดยมีประชาชนในพื้นที่ประมาณร้อยกว่าคน ยื่นเรื่องต่อนายอำเภอ ที่ว่าการอำเภอเวียงป่าเป้าให้ช่วยเข้ามาดูแล โดยนายอำเภอได้เข้ามาช่วยไกล่เกลี่ยในเรื่องนี้ และเจ้าหน้าที่ของอุทยานฯ รับปากที่จะเข้ามาฝังหลักเขตแดนให้ชัดเจนระหว่างพื้นที่ของชาวบ้านกับพื้นที่อุทยานฯ ทำให้ได้ข้อยุติในครั้งนั้น แต่ว่าจนถึงปัจจุบันเจ้าหน้าที่ก็ไม่ได้เข้ามาทำเขตแดนให้ชัดเจน ทำให้ชาวบ้านไม่กล้าที่จะทำอะไรในพื้นที่มากเกินไป กลัวมีปัญหาเกิดขึ้นมาภายหลัง...”

จากที่สิ่งที่เกิดขึ้นดังกล่าว เป็นภาพสะท้อนที่ทำให้เห็นถึงว่า ในบางสถานการณ์วิธีการประนีประนอมเพื่อลดความรุนแรงและความความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้นมา อาจจะไม่ได้ผลเท่าที่ควร แต่หากใช้การรวมกลุ่มคนเพื่อเคลื่อนไหวเรียกร้องให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องช่วยเข้ามาดูแล หลายครั้งที่การใช้วิธีชุมนุมเคลื่อนไหวเรียกร้องการแก้ปัญหาระหว่างชาวบ้านในพื้นที่อุทยานฯ กับเจ้าหน้าที่ของรัฐได้รับความสนใจจากประชาชนทั่วไปที่เฝ้าติดตาม หน่วยงานราชการต่างๆ และองค์กรอิสระที่เข้ามาช่วยเหลือชาวบ้านที่ได้รับความเดือดร้อน เพื่อหาทางออกของปัญหาและได้รับการแก้ไขอย่างรวดเร็ว ในความเป็นจริงชาวบ้านไม่ยากที่จะมีปัญหากับหน่วยงานของรัฐ โดยเฉพาะกลุ่มคนที่ต้องอาศัยพื้นที่ป่าเป็นที่อยู่อาศัยและดำเนินชีวิต เพราะหากมีปัญหาเกิดขึ้นมาจะทำให้ได้รับผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตประจำวัน ซึ่งชาวบ้านก็อยากที่จะอยู่อย่างสงบ ประกอบอาชีพของตนเอง โดยไม่ต้องการที่จะให้รัฐเข้ามาวุ่นวายคอยควบคุมและตรวจสอบ

4.5 กระบวนการต่อรองเพื่อการเข้าถึงทรัพยากร

การประกาศนโยบายการอนุรักษ์ในพื้นที่ การเข้าควบคุมคนในการเข้าไปใช้ทรัพยากร ทำให้ต้องมีการต่อรองกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ เพื่อหลีกเลี่ยงปัญหาความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้น หรือให้สามารถอยู่ร่วมกันต่อไปได้ในพื้นที่ที่รัฐหวงห้าม และมีการอนุรักษ์ทรัพยากรอย่างเข้มงวด ดังนั้นชุมชนจึงร่วมมือกันหาวิธีการต่อรองที่คิดว่าจะเป็นแนวทางที่สามารถตกลงกับภาครัฐได้ ในการดำรงวิถีชีวิตตามเดิม และการเข้าไปใช้ทรัพยากรในพื้นที่ได้ต่อไป ซึ่งได้แก่วิธีการตามลำดับที่คิดว่าจะได้ผล คือ การเจรจาร่วมกันระหว่างรัฐกับคนในชุมชน การสร้างสัญลักษณ์ทางพื้นที่ และการร่วมกิจกรรมกับภาครัฐในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากร ดังนี้

4.5.1 การเจรจาร่วมกันระหว่างรัฐกับคนในชุมชน

การเจรจาร่วมกันระหว่างรัฐกับคนในชุมชนเป็นวิธีการที่สามารถทำความเข้าใจถึงความต้องการและปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนได้ เพื่อที่จะเจรจาทกลงร่วมกันได้ทั้งสองฝ่าย ในการต่อรองเรื่องของการเข้าไปใช้ทรัพยากรในพื้นที่ คนในชุมชนส่วนใหญ่เลือกที่จะใช้วิธีการต่อรองกับเจ้าหน้าที่รัฐมากที่สุด รองลงมาคือให้ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ และทำตามกฎระเบียบของเจ้าหน้าที่ ซึ่งวิธีการที่คนในชุมชนมีการเจรจาต่อรองกับเจ้าหน้าที่มากที่สุด เนื่องจากสามารถทำความเข้าใจและตกลงกับเจ้าหน้าที่อุทยานฯ ได้โดยเป็นการพูดคุยกันระหว่างผู้นำชุมชนและเจ้าหน้าที่อุทยานฯ ซึ่งหากมีเรื่องที่ข้องใจเกี่ยวกับการเข้าไปใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในพื้นที่ คนในชุมชนจะมีการปรึกษาหารือกันก่อน และบอกให้ผู้นำชุมชนรับทราบก่อนที่ผู้นำชุมชนจะไปบอกรายละเอียดของความต้องการให้กับเจ้าหน้าที่รับฟัง (ดังตารางที่ 4.4)

ตาราง 4.4 การเข้าไปใช้ทรัพยากรในพื้นที่

การเข้าไปใช้ทรัพยากรในพื้นที่	จำนวน (ครัวเรือน)	ร้อยละ
ชุมชนมีการเจรจาต่อรองกับเจ้าหน้าที่	58	59.80
ให้ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่	25	25.77
ทำตามกฎระเบียบของเจ้าหน้าที่	14	14.43
รวม	97	100

ที่มา: แบบสอบถามสัมภาษณ์คนในชุมชน

ชุมชนบ้านขุนลาวหากมีเรื่องสำคัญเกี่ยวกับหน่วยงานราชการที่ต้องแจ้งให้ชาวบ้านได้รับรู้ข้อมูลข่าวสาร หรือมีเรื่องที่ต้องการประชุมปรึกษาหารือกันชุมชน พบว่า ผู้ใหญ่บ้าน

จะมีการเรียกให้ชาวบ้านมารับฟังข่าวสารที่ศาลาเอนกประสงค์บ้านขุนลาว เพื่อแจ้งเรื่องต่างๆ ให้ชาวบ้านได้รับรู้ข้อมูลข่าวสาร โดยมีกฎกติกาว่า หากบ้านไหนไม่เข้าร่วมประชุมจะถูกปรับเป็นเงินจำนวน 300 บาท ทุกครั้งที่เข้าร่วมประชุมจะมีการลงชื่อ เมื่อมีการประชุมเพื่อแจ้งข่าวสารให้ชาวบ้านรับรู้ หากชาวบ้านมีข้อสงสัยหรือข้อเสนอแนะสามารถที่จะซักถามและเสนอแนะได้ในที่ประชุม จากการเข้าสังเกตการณ์ร่วมการประชุมของผู้วิจัย พบว่า คนในชุมชนจะมีการถกเถียงปัญหากันในเรื่องที่ประชุม มีการแสดงความคิดเห็นของหลายๆ บุคคลซึ่งผู้ใหญ่บ้านจะรับฟังทุกๆ ปัญหาและทุกความคิดเห็นเพื่อนำมาพิจารณา และเมื่อได้ข้อยุติเกี่ยวกับประเด็นต่างๆ ผู้ใหญ่บ้านจะสรุปและนำมาปฏิบัติตามความต้องการของชาวบ้าน



รูป 4.1 การประชุมในหมู่บ้าน

ในเรื่องของการเจรจาต่อรองกับเจ้าหน้าที่อุทยานฯ เพื่อการขอเข้าไปใช้ทรัพยากรในพื้นที่ จากการได้พูดคุยกับผู้ใหญ่บ้าน พบว่า มีหลายครั้งที่ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการของหมู่บ้านได้ร่วมพูดคุยกับเจ้าหน้าที่ ถึงเรื่องของการขอเข้าไปใช้ประโยชน์จากในพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นการขอเข้าไปตัดไม้ การเข้าไปเก็บของป่า เป็นต้น ซึ่งเจ้าหน้าที่ก็รับฟังและยอมให้ชาวบ้านเข้าไปใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าได้ เพียงแต่ไม่ต้องการให้ชาวบ้านเข้าไปใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าอนุรักษ์ และการตัดไม้ก็ควรจะตัดแต่เท่าที่จำเป็น ไม้ที่มีขนาดเล็กเกินไปไม่ควรจะตัด ในการเจรจาร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่อุทยานฯ กับคนในชุมชนถือเป็นวิธีการที่สะดวกและเข้าใจร่วมกันทั้งสองฝ่าย ทำให้หากเกิดปัญหาขึ้นมา ผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้านจะแก้ไขปัญหาคือปัญหาที่เกิดขึ้น โดยมีกฎระเบียบของชุมชนที่ชัดเจน ดังตาราง

ตาราง 4.5 กฎระเบียบหมู่บ้านขุนลาว

ข้อที่	รายการ	บทลงโทษ
1.	ผู้ใดทำลายทรัพย์สินของหมู่บ้าน	ปรับไม่ให้ความช่วยเหลือใคร
2.	ผู้ใดเสพและค้ายาเสพติด	ตัดสวัสดิการทุกประเภท
3.	ผู้ใดขโมยหรือก่อความทะเลาะวิวาท	ปรับปฐมน้ำหมู่บ้าน
4.	ผู้ใดลักขโมย	ส่งตัวดำเนินคดีตามกฎหมาย
5.	ผู้ใดทำลายทรัพย์สินของสาธารณะ	ส่งตัวดำเนินคดีตามกฎหมาย
6.	ห้ามขับรถเร็วเกินที่หมู่บ้านกำหนด	ปรับ 300 บาท
7.	ห้ามรถบรรทุกเกิน 21 ตัน	ปรับตามกฎหมาย
8.	ไม่เข้าร่วมกิจกรรมของหมู่บ้านเกิน 3 ครั้ง	ตัดสวัสดิการหมู่บ้าน

ที่มา: แผนพัฒนาชุมชน

ในชุมชนมีการตั้งกฎระเบียบไว้ และมีบทลงโทษที่ชัดเจนสำหรับผู้ฝ่าฝืน ทำให้คนในชุมชนไม่กล้าที่จะฝ่าฝืนกฎระเบียบที่ตั้งเอาไว้ และการที่ชุมชนไม่ได้มีขนาดที่ใหญ่โตมาก ทำให้การควบคุมคนไม่ให้กระทำความผิดจึงเป็นเรื่องที่ไม่ลำบาก เพราะคนในชุมชนเองจะมีการช่วยกันสอดส่องดูแลความเรียบร้อยให้เกิดขึ้นมาในชุมชน

4.5.2 การสร้างสัญลักษณ์ทางพื้นที่

ป่าไม้กลายเป็น “พื้นที่สัญลักษณ์” ที่แสดงถึงอำนาจในการควบคุมการเข้าถึงทรัพยากรของกลุ่มคนในพื้นที่อนุรักษ์ ชาวบ้านไม่สามารถที่จะบุกเบิกและเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ หากฝ่าฝืนกฎในการเข้าไปใช้ประโยชน์จะทำให้เกิดความเดือดร้อนแก่คนในชุมชน ดังนั้น คนในชุมชนจึงมีการสร้างสัญลักษณ์ทางพื้นที่ในชุมชนขึ้นมา เช่น การจัดทำแนวกันไฟฟ้า เพื่อป้องกันไฟฟ้าเกิดขึ้น โดยเฉพาะในฤดูแล้งที่มีการเกิดไฟฟ้าขึ้นและทำลายป่าจนต้นไม้ล้มลง การทำฝายกั้นน้ำลาว เพื่อให้มีน้ำใช้ในการเกษตรในฤดูแล้งและให้ดินชุ่มน้ำได้ตลอดเวลา และการอนุรักษ์พื้นที่ป่า โดยชาวบ้านส่วนใหญ่จะเลือกใช้ต้นไม้จากสวนตัวเอง มากกว่าการจะเข้าไปตัดในป่า แต่หากจำเป็นต้องใช้ไม้มากก็จะเข้าไปตัดในป่า และตัดในเขตพื้นที่ป่าใช้สอย จากการร่วมมือของชาวบ้านในการสร้างสัญลักษณ์ทางพื้นที่ขึ้นมา เพื่อให้เจ้าหน้าที่อุทยานฯ ได้รับรู้ถึง การเป็นผู้อนุรักษ์มากกว่าจะแสวงหาประโยชน์จากทรัพยากรในพื้นที่ การต่อรองเกี่ยวกับการใช้สัญลักษณ์ในเรื่องของการรักษาทรัพยากรธรรมชาติ สามารถทำให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องลดความตึงเครียดของกฎลงได้ ทำให้การทำมาหากิน และการเข้าถึงทรัพยากรภายในพื้นที่อนุรักษ์มีความ

สะดวกมากขึ้น เพราะไม่ต้องถูกจับจ้องจากเจ้าหน้าที่อุทยานฯ มากนัก การต่อรองโดยการสร้างสัญลักษณ์ที่เป็นไปในลักษณะของการอนุรักษ์ทรัพยากรสามารถที่จะทำให้ชุมชนอยู่อาศัยภายในพื้นที่ต่อไปได้ จากการพูดคุยกับลุงหมวยในวันที่ 28 พฤศจิกายน 2552 เวลา 09.30 น. ลุงหมวยเล่าให้ฟังว่า

“...พอเจ้าหน้าที่อุทยานฯ เข้ามา เห็นพวกเราช่วยกันทำแนวกันไฟป่า หรือทำฝายกันน้ำลาว เขาก็คิดว่าพวกเราเองก็ช่วยกันรักษาพื้นที่ในชุมชน ทำให้เขาไม่ค่อยมาตรวจสอบพื้นที่มากเท่าไร พวกเราก็ตบสายใจกันมากขึ้น...”

สิ่งที่คนในชุมชนร่วมใจกันทำ ไม่ว่าจะเป็นการทำแนวกันไฟป่า หรือทำฝายกันน้ำลาว ทุกสิ่งล้วนสะท้อนถึง “การสร้างสัญลักษณ์” ให้เกิดขึ้นมาในชุมชน เพื่อที่เป็นการต่อรองในการเข้าไปใช้ทรัพยากรในพื้นที่ให้เกิดขึ้นมาในชุมชน แม้ว่าชาวบ้านจะไม่เข้าใจความหมายของการสร้างสัญลักษณ์คืออะไร แต่สิ่งที่คนในชุมชนทำขึ้นมา เพื่อช่วยกันอนุรักษ์ทรัพยากรในพื้นที่ให้มีความสมบูรณ์ โดยหวังว่าจะทำให้ยังมีทรัพยากรให้ใช้ต่อไปในชุมชน แต่สิ่งที่เจ้าหน้าที่ของอุทยานฯ เห็นและรับรู้ได้คือ การช่วยกันรักษาทรัพยากรของชาวบ้าน ซึ่งเป็นการสร้างสัญลักษณ์ของการอนุรักษ์ของคนในชุมชน

แม้ว่ากฎระเบียบที่เคร่งครัดของอุทยานฯ และนโยบายการอนุรักษ์แบบสุดโต่งของเจ้าหน้าที่รัฐที่ต้องการอนุรักษ์ทรัพยากร และการบีบบังคับให้ชุมชนในท้องถิ่นจำเป็นต้องละทิ้งประเพณีปฏิบัติเกี่ยวกับการผลิตและจัดการป่า กีดกันสิทธิของชุมชนท้องถิ่นซึ่งเคยมีบทบาทสำคัญในการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์จากป่า มีการปิดล้อมและกีดกันสิทธิของชุมชนท้องถิ่นเป็นหัวใจสำคัญต่อผลสำเร็จในการจัดการป่าอนุรักษ์ ป่าต้นน้ำ เป็นต้น จะส่งผลเป็นอุปสรรคของคนในชุมชนในการเข้าไปใช้ทรัพยากรในพื้นที่ แต่คนในพื้นที่ที่มีการแสดงพลังโดยการสร้างรูปแบบการจัดการอนุรักษ์ทรัพยากรในชุมชนออกมาให้กับเจ้าหน้าที่อุทยานฯ ได้รับรู้และเห็นได้ชัดเจน จากการพูดคุยกับคนในชุมชนทำให้รับรู้ว่าการจัดทำแนวกันไฟป่า การทำฝายกันน้ำลาว และการอนุรักษ์พื้นที่ป่า เป็นสิ่งที่คนในชุมชนทำตลอดมา โดยเฉพาะการจัดทำแนวกันไฟเพื่อไม่ให้ไฟไหม้ป่า จะทำกันทุกๆ ปีและคนในชุมชนทุกหลังคาเรือนจะมาช่วยกัน

4.5.3 การร่วมกิจกรรมกับภาครัฐในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากร

การทำงานร่วมกับรัฐในการฟื้นฟูทรัพยากรในพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นการปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติ หรือร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ในการอนุรักษ์ต้นน้ำแม่ลาว เพื่อเป็นการส่งเสริมให้ป่าอุดม

สมบูรณ์และเป็นการปลูกฝังเยาวชนให้มีจิตสำนึกในการรักษาป่า คนในชุมชนจะให้ความร่วมมือในการอนุรักษ์ทรัพยากรในพื้นที่ ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากการที่คนในชุมชนยังคงต้องอาศัยพื้นที่ในการดำเนินชีวิต เมื่อเจ้าหน้าที่เข้ามาขอความร่วมมือในการปลูกป่าในพื้นที่ เพื่อให้มีต้นไม้มากขึ้น คนในชุมชนจึงยินดีที่จะเข้าร่วม จากการสัมภาษณ์ลูกหลานในวันที่ 28 พฤศจิกายน 2552 เวลา 10.30น. ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า

“...ลุงเข้าร่วมกิจกรรมทุกครั้งเลยนะ หากว่ามีการปลูกป่าในพื้นที่ ก็เรามั่นคนอาศัยป่า ก็ต้องช่วยกันรักษาพื้นที่ไว้ ไม่ใช่แค่เพียงจะใช้ประโยชน์จากพื้นที่เพียงอย่างเดียว...”

จากคำพูดของลูกหลาน ทำให้เห็นถึง ความผูกพันที่มีระหว่างคนกับป่า การใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าทั้งหาอาหาร และเป็นแหล่งที่อยู่อาศัย แต่ขณะเดียวกันลูกหลานก็ไม่อาจหาผลประโยชน์เพียงฝ่ายเดียว เมื่อมีกิจกรรมที่ลุงพอจะทำได้ ไม่ว่าจะปลูกป่า หรือกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน ลุงจึงเต็มใจที่จะช่วยทำ สิ่งเหล่านี้ ทำให้เห็นถึงความสำคัญของพื้นที่ป่าที่มีต่อคนในชุมชน อาจเรียกพื้นที่ป่าได้ว่า “ศูนย์รวมประโยชน์” ของคนในชุมชน เพราะคนในชุมชนต้องพึ่งพาป่ามาตั้งแต่อดีตในการดำเนินชีวิต ดังนั้นพื้นที่ป่าจึงมีประโยชน์ต่อคนในชุมชนมากมาย

นอกจากนี้ จารีตปฏิบัติการปลูกป่าซึ่งเป็นกฎเกณฑ์ในการรักษาป่า ชาวบ้านได้แสดงพลังของการอนุรักษ์พื้นที่ป่าโดยผ่านบทบาทของผู้นำชุมชน ซึ่งผู้นำจะมีบทบาทสำคัญในชุมชน เช่น คณะกรรมการของหมู่บ้าน ผู้นำการอนุรักษ์ป่า เป็นต้น โดยคนในชุมชนจะมีการคัดเลือกผู้นำ เพื่อรับผิดชอบหน้าที่ในดูแลทรัพยากรของชุมชน เช่น การออกกฎระเบียบในชุมชน การกำหนดบทลงโทษ เป็นต้น เมื่อได้รับเลือกเป็นผู้นำชุมชน คนในชุมชนต้องเชื่อฟัง และเคารพกฎระเบียบที่ออกมา สำหรับในพื้นที่บ้านขุนลาวมีการแบ่งประเภทของป่าอยู่ 2 ประเภท คือ พื้นที่อนุรักษ์ และพื้นที่ป่าใช้สอย พื้นที่ป่าอนุรักษ์ เป็นเขตพื้นที่ป่าที่หวงห้ามเข้าไปตัดไม้บริเวณดังกล่าว หรือการเข้าไปใช้ประโยชน์จากพื้นที่บริเวณนั้น หากมีการลักลอบฝ่าฝืนเข้าไปตัดไม้ หรือเข้าไปใช้ประโยชน์ จะถูกปรับเงินจากคณะกรรมการของหมู่บ้าน ซึ่งในหมู่บ้านจะมีกฎระเบียบของชุมชนในการลงโทษสำหรับคนที่ฝ่าฝืน ส่วนพื้นที่ป่าใช้สอย เป็นพื้นที่ที่คนในชุมชนสามารถจะเข้าไปใช้ประโยชน์จากพื้นที่ดังกล่าวได้ เช่น การตัดไม้มาสร้างบ้าน หรือการเข้าไปหาของป่า เป็นต้น แต่ส่วนใหญ่ในการใช้ประโยชน์จากไม้ คนในชุมชนจะตัดไม้จากส่วนของตัวเองในการนำมาใช้ประโยชน์ เช่น ไม้ฟืนในการนำมานึ่งเมี่ยง เป็นต้น แต่หากมีความจำเป็นต้องใช้ไม้ขนาดใหญ่ จะเข้าไปตัดจากพื้นที่ใช้สอย เช่น นำไม้มาสร้างบ้าน ซึ่งการแบ่ง

ประเภทของป่าในชุมชนเพื่อการใช้ประโยชน์ เหตุผลหนึ่ง คือ ไม่ต้องการให้มีการเข้าไปใช้ไม้มากเกินไป และเพื่อให้การออกกฎควบคุมมีผลบังคับใช้ที่ดี จำเป็นต้องมีบทลงโทษที่แสดงให้เห็นถึงการเอาจริงเอาจังกับผู้ที่ฝ่าฝืน

ดังนั้น เห็นได้ว่าคนในชุมชนจะมีวิธีการอนุรักษ์พื้นที่ป่า เพื่อให้พื้นป่ามีความอุดมสมบูรณ์ นอกจากจะร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ของรัฐเพียงอย่างเดียวในการอนุรักษ์ทรัพยากร ชุมชนมีการจัดการทรัพยากรในพื้นที่เช่น การแบ่งประเภทพื้นที่ป่า โดยแบ่งเป็นพื้นที่อนุรักษ์ และพื้นที่ใช้สอย ในการแบ่งประเภทพื้นที่ดังกล่าวนี้ ส่งผลให้คนในชุมชนต้องช่วยกันดูแลรักษาพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ส่วนพื้นที่ป่าใช้สอยสามารถที่จะเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ แต่คนในชุมชนเองก็ช่วยกันอนุรักษ์พื้นที่ด้วย ไม่ใช่แค่เพียงจะใช้ประโยชน์จากพื้นที่ และยังมีบทลงโทษสำหรับผู้ฝ่าฝืนในการเข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่หวงห้าม โดยคนในชุมชนมีการกำหนดบทลงโทษกันเอง จะมีการกำหนดโทษสถานเบาไปจนถึงการกำหนดโทษสถานหนัก เช่น การปรับไม่ให้ความช่วยเหลือในชุมชน การตัดสวัสดิการในชุมชน จนถึงการส่งตัวดำเนินคดีตามกฎหมาย หากมีการกระทำผิดที่รุนแรง นอกจากนี้ คนในชุมชนยังมีการช่วยกันแนวไฟป่า เพื่อป้องกันไฟไหม้ป่า เป็นต้น เห็นได้ว่า การต่อรองในการเข้าไปใช้ทรัพยากรในพื้นที่ นอกจากคนในชุมชนจะมีการร่วมกิจกรรมกับภาครัฐในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากร เพื่อให้รัฐเห็นถึงการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน คนในชุมชนเองยังมีการอนุรักษ์ทรัพยากรร่วมด้วย เพื่อให้ทรัพยากรยังมีสภาพที่สมบูรณ์ และคนในชุมชนใช้ประโยชน์ต่อไป

4.6 สรุป

กระแสการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่เริ่มแพร่หลายในตะวันตก เพื่อต้องการที่จะอนุรักษ์พื้นที่ไว้ให้มีความเขียวขจี มีความสมบูรณ์ของทรัพยากร ทำให้ได้รับความสนใจจากทั่วโลก หลายประเทศเริ่มตระหนักถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมและหันมาให้ความสำคัญกับทรัพยากรธรรมชาติของประเทศตนเอง รวมถึงประเทศไทยที่ความคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์พื้นที่ได้เกิดขึ้น เนื่องจากเผชิญกับปัญหาการลดลงของพื้นที่ป่า และการล่าสัตว์ที่มากขึ้นส่งผลให้มีสัตว์ลงจำนวนลง จนต้องเริ่มมีการประกาศพื้นที่อนุรักษ์และเขตอุทยานฯ หลังจากที่มีการจัดตั้งพื้นที่อุทยานฯ ทำให้เกิดปัญหาขึ้นตามมา เพราะหลายพื้นที่ที่มีการประกาศเขตอนุรักษ์ได้มีกลุ่มคนเข้ามาอาศัยอยู่ในพื้นที่ ส่งผลกระทบมายังคนในชุมชนที่ต้องมีการรับมือกับมาตรการอนุรักษ์ และมีการต่อรองกับเจ้าหน้าที่รัฐ เพื่อที่จะสามารถเข้าไปใช้ทรัพยากรในพื้นที่ได้ เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวเปรียบเสมือนแหล่งดำรงชีวิตของคนในชุมชน

การเป็นพื้นที่อุทยานฯ หรือพื้นที่อนุรักษ์ ทำให้รัฐต้องมีนโยบายการเข้ามาควบคุมพื้นที่จากรัฐ เพื่อมิให้กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่สร้างความเดือดร้อน รัฐจึงมีกฎหมายหรือมาตรการที่ออกมาเป็นลายลักษณ์อักษรให้คนในชุมชนได้รับรู้และปฏิบัติตาม หากในชุมชนไม่ปฏิบัติตามกฎระเบียบ รัฐจะมีวิธีการจัดการหรือควบคุมคนเหล่านั้น ซึ่งสิ่งที่เกิดขึ้นมาได้ส่งผลกระทบทำให้คนในชุมชนได้รับความเดือดร้อน เพราะไม่สามารถจะดำเนินวิถีชีวิตได้เช่นเคย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการเข้าไปใช้ทรัพยากรในพื้นที่ การบุกเบิกพื้นที่ทำกินเพิ่ม ข้อจำกัดที่เพิ่มขึ้นมาทำให้คนในชุมชนจำเป็นต้องยอมรับและปฏิบัติตาม ซึ่งวิธีการหรือกระบวนการในการเลือกใช้ของคนในชุมชนส่วนใหญ่มีการปฏิบัติหรือนำมาใช้มาก่อนเพียงแต่คนในชุมชนนำมาปรับให้เข้ากับรูปแบบของพื้นที่ที่เหมาะสม

ในการรับมือกับนโยบายการอนุรักษ์ของรัฐ มีวิธีการที่หลากหลายรูปแบบที่คนในชุมชนสามารถเลือกนำมาใช้ให้เหมาะสมกับในพื้นที่ ซึ่งในพื้นที่บ้านขุนลาวคนในชุมชนได้เลือกใช้วิธีการ 3 รูปแบบที่นำมารับมือกับนโยบายที่รัฐได้ประกาศขึ้นมา ดังนี้ 1. การใช้ความเป็นชุมชนดั้งเดิมก่อนการเข้ามาของอุทยานแห่งชาติขุนแจ 2. การให้ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ และ 3. การชุมนุมเคลื่อนไหว ซึ่งวิธีการแต่ละวิธีจะใช้เวลาที่แตกต่างกันไป เนื่องจากบางสถานการณ์การใช้วิธีการที่ประนีประนอมอาจได้ผลดีกว่าวิธีการที่รุนแรง แต่บางครั้งวิธีการที่ใช้ความรุนแรง เช่นออกมาต่อต้าน หรือชุมนุมเคลื่อนไหว อาจได้ผลดีกว่าวิธีการที่ประนีประนอม แม้ว่าวิธีการใดๆ ที่คนในชุมชนเลือกนำมาใช้รับมือกับนโยบายการอนุรักษ์ของรัฐ เพื่อต้องการให้สามารถยังคงอยู่ในชุมชนต่อไปได้โดยไม่มีความขัดแย้งเกิดขึ้นกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ

กระบวนการต่อรองเพื่อเข้าถึงทรัพยากร เป็นผลมาจากการที่ในพื้นที่ได้ถูกประกาศให้อยู่ในเขตอุทยานฯ ทำให้คนในชุมชนได้รับความเดือดร้อนจากการเข้าไปใช้ทรัพยากรในพื้นที่ ดังนั้นเพื่อให้สามารถเข้าไปใช้ทรัพยากรในพื้นที่ได้เช่นเดิม คนในชุมชนจำเป็นต้องมีกระบวนการที่ใช้ต่อรองกับเจ้าหน้าที่รัฐ ซึ่งกระบวนการที่คนในชุมชนเลือกใช้มี 3 รูปแบบ ดังนี้ 1. การเจรจาร่วมกันระหว่างรัฐกับคนในชุมชน 2. การสร้างสัญลักษณ์ทางพื้นที่ และ 3. การรวมกิจกรรมกับภาครัฐในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากร ซึ่งทั้งสามกระบวนการถือเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญของคนในชุมชนที่จะสามารถเข้าไปใช้ทรัพยากรในพื้นที่ได้เช่นเคย เพราะทั้งสามกระบวนการเป็นวิธีการที่ทำให้รัฐเล็งเห็นบทบาทที่สำคัญของคนในชุมชนในการเป็นผู้อนุรักษ์ทรัพยากรในพื้นที่ โดยมีผู้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพียงอย่างเดียว

ดังนั้นวิธีการที่คนในชุมชนบ้านขุนลาวได้เลือกใช้หรือปฏิบัติตามในการรับมือกับนโยบายของรัฐเป็นข้อตกลงร่วมกันระหว่างรัฐกับชุมชน เพื่อให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติ ส่วน

กระบวนการต่อรองในเรื่องของการเข้าไปใช้ทรัพยากร เช่น เรื่องของการสร้างสัญลักษณ์ทางพื้นที่หรือกิจกรรมการอนุรักษ์พื้นที่เป็นเรื่องที่คนในชุมชนได้ปฏิบัติสืบทอดต่อๆ มาตั้งแต่อดีต ในรูปแบบของการรักษาผืนป่าในชุมชน แต่เมื่อมีการจัดตั้งพื้นที่อุทยานฯ คนในชุมชนจึงทำให้กระบวนการดังกล่าวเด่นชัดขึ้นมา มีการจัดทำรูปแบบการอนุรักษ์ที่ทำให้เจ้าหน้าที่อุทยานฯ เห็นถึงวิธีการและความตั้งใจของคนในชุมชนที่ต้องการอนุรักษ์พื้นที่ป่าให้มีความสมบูรณ์คงอยู่ต่อไปในพื้นที่ เพื่อที่คนในชุมชนยังคงใช้และอยู่ร่วมกับพื้นที่ป่าได้โดยไม่ใช่แต่เป็นผู้ที่ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพียงอย่างเดียว แต่จะเป็นผู้อนุรักษ์ร่วมด้วย